

GÜNEY AZERBAJYCAN EDEBİYATINDA MODERNLEŞME AŞAMALARI

Özet

*Esmira Fuad (Şükürova)**

Küreselleşme ve Batı ile entegrasyon döneminde Çağdaş Güney Azerbaycan edebiyatının varlığını muhafaza etmesi çok güzel bir durumdur. Bu anlayışı şekillendiren güç Güneyli yazarların büyük edebî mirasıdır. Son dönemlerde ise dinamik gelişimiyle dikkat çeken bu modern edebiyat, farklı düzlemlerde tartışma konusu olmaktadır. Ancak Çağdaş Güney Azerbaycan edebiyatı mevcut duruma ulaşıncaya kadar beş gelişim aşamasından geçmiştir: Meşrutiyet Dönemi (1906-1911), Hıyabanı Harekâtı Dönemi (1920), 21 Azer Devrimi Milli Hükümet Dönemi İslam Devrimi dönemi (1978-1979 yılları) ve Beyaz Devrim dönemi. Şu aşamalardan dördü siyasi, beşinci-Beyaz Devrim dönemi ise edebi düzlemde tezahür etmiştir. Hemin dönemlerde cereyan eden sosyopolitik olayların yansıdığı edebiyat ve söz sanatı da istisnasız olarak bu gelişim aşamalarından geçmek zorunda kalmıştır. Fakat 1960'lı yıllardan itibaren İran'da ve Güney Azerbaycan'da "Şii'r-i Nev" ("Yeni şiir") harekâtı, Beyaz Şiir-Beyaz Devrim dalgası da kükremiştir ki, söz konusu kültür devrimi bu coğrafi mekânda modernleşme sürecini hızlandırmıştır.

Bu incelemede ilk olarak, Güney Azerbaycan edebiyatında Modernleşme aşamalarını, Modernleşmenin Güney Azerbaycan'ın ve hatta İran'ın çağdaş edebiyatı üzerinde bıraktığı izleri ele aldık. Ardından Güney Azerbaycan ve İran'daki siyasi-sosyal olayların edebiyatı nasıl etkilediğini inceledik, Güney edebiyatında modernizm harekâtının-Modernizmin ilk temsilcilerini, onların düşüncelerini tanıttık...

Anahtar Kelimeler: Güney Azerbaycan edebiyatı, modernleşme, "yeni şiir", kültür devrimi

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü.

Modernism in Southern Azerbaijani Literature

Abstract

The modern Southern Azerbaijani literature preserves its originality while the integration to the Eastern Europe values and Globalization. The great literary heritage, the power giving birth to this definition created by the Southern Azerbaijani literature splendid figures and the modern literature distinguishing within the last period by its dynamic development is subject of various debate and discussion on the different contexts. It is to be noted that the modern Southern Azerbaijani literature has passed five phases of development until reaching this state. Four of these stages of development – the period of Meshrute (1906-11), the period of movement headed by Kheyabani (1920), the Revolution of 21 Azer – the period of National Government and finally the forth – the period embracing the Islamic Revolution of Iran of 1978-79 were became apparent on the polytical and the fifth period – the period of White Revolution – on literary context. Naturally, the literature reflecting the social and political events of these periods has obligatorily passed these stages of development too. But, beginning from 1960s, the movement “shiri-no” (modern poetry) in Iran and Southern Azerbaijan, the waves of white poems – the White Revolution were appeared, namely the mentioned cultural revolution strengthened the process of modernization in this geographical space.

Keywords: Southern Azerbaijani Literature, Modernism, «modern poetry, cultural revolution.

Giriş

Çoğu zaman diğer insanlardan daha duyarlı olan şairler, başkalarının kayıtsız kaldığı olaylardan son derece etkilenecek haykırarak, birer hakikat savaşçılarına dönüşebilmekte, milletini ve halkını öksüzlük akıbeti yaşamaktan kurtarmaktadırlar.

İşte bu Hakikat Mogikanları, söz sanatını ve büyük edebiyatla birlikte edebî akımları yaratmaktadırlar. Bahis konusu olan Modernizm edebî akımının da söz sanatında mührünü, başkalarının kayıtsız kaldığı olaylardan son derece etkilenen yazarlar basmışlardır. Batı Avrupa ülkelerinin tamamında, o cümleden Amerika'da Modernizmin 1920 yılından itibaren yükselişe geçtiği kabul edilmektedir. Bilimsel araştırmalara göre Modernizm, önce şehirleşmede daha sonra ise diğer sanat ve edebiyatta yeni akım gibi ortaya çıktıktan sonra zamanla gelişmiş, vazgeçilmez bir yola dönüşmüştür. Edebiyat ve sanatta modernleşme-yenilenme-çağdaşlaşma teorisinin sahibi İspanyol filozofu Ortega Gasset'in fikrinde, Modernizm, eski edebiyatın ve sanatın tamamıyla inkarından ibarettir. Modernizmi genellikle Fransız Dekadantizm veya Kübizm (1907-1914) döneminden başlatsalar da, bu mesele şimdiye kadar tartışmalı olarak kalmaktadır. Bilim adamlarının ekseriyetinin kanaatine göre Modernizm, Birinci Cihan Harbi öncesinde ortaya çıkmış ve gelişerek çok sayıda ülkede yayılmıştır.

Modernizm bedii bir üslup olarak Paul Eluard, Bertold Brecht, Pablo Neruda, Nâzım Hikmet, Ernesto Hemingway, William Faulkner ve Graham Greene'i ciddi olarak etkilemiştir. Bu sanatçılar, biçim ve muhteva açısından Modernizm akımının taleplerine uygun eserler kaleme alarak, insan hayatını kısa ve kırılmalı bir an gibi derk etmektedirler. Onlara göre subje, yaşadığımız fani dünyanın geçici olduğunu ve faciasını anlar veya anlamayabilir. Her şeyin dünyevi varlıkta tamamlanmasına rağmen ressamın işi dehşet, azamet ve güzelliği tasvir etmektir.

James Joyce, Marcel Proust ve Franz Kafka'nın birçok çelişkiyi barındıran eserlerine istinaden Batılı edebiyatçılar, modernizmle ilgili mevcut tasavvurlara günümüzde yeniden bakmakta ve bunları vuzuha kavuşturmak için araştırmalarda bulunmaktadırlar. G.Torren,

“Ultramanifestolar” eserinde, modernistlerin yaşama ve olaylara bakışının ve bencillik iddiasına sarılmış isteklerinin düsturunu takdim etmiş, onların niteliksel özelliklerinin ana çizgilerini çizmiştir: “Ben kendim. Sen kendin. O kendisi. Kolektivizmi reddederek benliği vasfedelim. Biz tekrarlanamayız. Biz sınırlanamayız. Aslolan ise biz, eşi benzeri olamayan “Ben”imize ısrarla yapışmışız. Ben kendim kendimin sebebiyim. Ben kendim kendimin eleştirmeniyim. Ben kendim kendimin sınıriyım. Ben benliğimin yüksekliğini ve benzersizliğini onaylıyorum. Benlik her zaman yenilikçinin ve isyankarın manevi niteliklerinin ilki olmuş ve hala da öyledir.”¹

Modernistlerin bakış açısına göre onlar, yeni poetik biçimler aracılığıyla yeni dünyalar yaratmaktadırlar. Oysa ki selefleri yalnız Tanrı'nın insana bahşettiği dünyaya sahiptirler. Modernistler “yeni” poetikanın ortaya çıkmasıyla birlikte, Maarifçilik Dönemi'nden sonraki medeniyetin niteliksel özelliklerine uygun olan yeni estetik zevkin ve kültürel kavrayışın zorunlu olduğunu da ileri sürmektedirler.

Charles Baudelaire ve Nâzım Hikmet'le Başlayan Modernizmin Güneyde İlk Temsilcileri

Genel olarak toplumda yaşanan devrimsel dönüşümler, demokratikleşme, yenilenme ve bu yenilenmenin farklı yönleri, her şeyden önce edebiyatı da etkilemekte, biçim ve muhteva değişikliklerine neden olmaktadır. Edebiyat ise daima yeni biçim ve muhtevanın, düşüncenin yeni bedii ifade ve tasvir araçlarıyla okura ulaştırılması yollarının arayışındadır. Şairleri en fazla düşündüren, yeni, ilerici konuları geleneksel şiir biçimleri çerçevesinde değil, yeni poetik kalıplarda, daha dinamik, kısa ve özlü, basit ve özgür biçimlerde ifade etme meselesiydi. Çünkü zaman geçtikçe yeni sosyal muhtevaya sahip konular, eski çerçevelere ve tüm mısraların eşit olması, hecelerinin sayısının aynı olması, uzun ve kısa heceler arasında uyumun gözetilmesini talep eden klasik poetik kalıplara sığmamaktaydı. XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kuzey Azerbaycan'da, önce Mirza Alekber Sabir, daha sonra Mikail Müşfik, Hüseyin Cavid, Ahmet Cavad ve nihayet Rasul Rıza ve Ali Kerim, klasik aruz biçimlerinin basitleştirilmesi, “özgür aruz” ve “serbest şiir” gibi yeni biçimleri yaratma yolunda önemli adımlar attılar. Büyük Azerbaycan'ın kuzeyinde 1920'li yıllardan başlayan “serbest şiir hareketi”nin deneme aşamasından zamanla Azerbaycan şiirinin bir parçasına dönüşmesinde, Rasul Rıza'nın önemli role sahip olduğunu birtakım eleştirmen-edebiyatçılar takdir ederek objektif şekilde değerlendirmişlerdir. Azerbaycan

¹ www.tengid.net

şiiirinde serbest şiiirin geçen yüzyılda devrimci şiiirin bir parçası olarak doğduğunu, Mikayıl Refili'nin bu tür şiiirin teorik yönlerini belirlemeye çalıştığını, teşekkül aşamasından (20-30'lu yıllar) sonra yaranan "kısa kapanma" döneminde (40'lı, kısmen de 50'li yılların başları) serbest şiiire ilginin azaldığını, fakat R. Rıza'nın bu misyonu yalnız başına yüklediğini, 60'lı yıllarda ise artık bu çizginin önü kesilemez bir sürece dönüştüğünü ve sonuçta Azerbaycan şiiirinde özellik kazandığını söyleyen ve serbest şiiir çevresinde yaranan tartışmaları, serbest şiiirin yapısı, poetik teknolojisi ile bağlı meseleleri derinlemesine araştıran Vagif Yusifli şöyle demektedir: "Azerbaycan şiiirinde serbest şiiirin milli edebî olaya dönüşmesi ve şiiir alanında kendisini kabul ettirmesi, hiç şüphesiz, Rasul Rıza'nın ismiyle bağlantılıdır. O, Azerbaycan şiiirinde yalnız serbest şiiirin yaratıcılarından biri değil, aynı zamanda bu üslupta şiiir geleneğini başlatan bir şairdir."²

Güney Azerbaycan'da ise "Teceddüd" (çağdaşlaşma, yenilenme), diğer bir ifadeyle "Modernizm" olarak isimlendirilen bu hareket, kısmen daha önce, geçen yüzyılın başlarında, yani 1915-1920'li yıllardan itibaren başlamıştır. Peki, Modernizm edebiyatta nasıl tezahür etmektedir?

Birinci Cihan Harbi öncesinde ortaya çıkan Modernizm akımı, çeşitli tarihî aşamalarda Dışavurumculuk, Kübizm, Fütürizm, Soyutlamacılık, Atonal Müzik vs. Realizm karşıtı akımlara ayrılmış, muhteva ve çekirdeğinden ise Postmodernizm ortaya çıkmıştır. Modernizm, yüzyılın başlarında klasik ve akademik edebiyatı inkar edip yeni bedii biçimler yarattığı gibi, Postmodernizm de Modernizmi inkar ederek edebiyatta kaos ve bedii öğeler çeşitliliği yaratır. Aslında Postmodernizm çokyönlüdür ve bazı bilim adamları onu "İsveç Masası"na^{3*} benzetmektedirler; buradan kime ne gerekiyorsa, onu da almaktadır

Amerikalı yazar (John) Bart'ın fikrinde, Postmodernizm, eski kültürün suyunu sıkıyan bedii deneyimdir. Yani, Modernizmde olduğu gibi klasik miras, gelenek ve görenekler tamamen inkar edilmemekte, bunlara dönüş mümkün görünmektedir. Postmodernizm teorisinin sahibi ünlü filozof Jacques Derrida'nın felsefi düşüncesine göre "dünya okunacak bir metindir" ve "metin, gerçekliğin yegane mümkün modelidir."

İlk olarak XX. yüzyılın en başlarında- Meşrutiyet Döneminde, daha sonraları ise asrın ikinci on yılında Güney Azerbaycan şiiirinde yenilenme yaşanmış ve sosyal konular ön plana çıkmaya başlamıştır. 1918 yılından itibaren Güney Azerbaycan şiiirinde başlanan "Teceddüd Harekatı"nın ve şiiirin biçim ve muhtevasında yenilenme sürecinin öncü gücü, yetenekli şairler, Cafer Hamneyi,

² Vagif Yusifli, Poeziyanın Yolları ve İlleri (1961-2000-ci iller), Bakü, "Mütercim" yayınevi, 2012, s. 5.

³ "İsveç masası" bir tür kurulmuş yemek sofrasıdır. Şu sofrada istenilen şahıs yahut davetli istediği yemeyi kendisi götürür ve afiyetle yiyebilir.

Şems Kesmayi ile yayıncılık ve aktif devrimci faaliyetleriyle birlikte yüksek şairlik ruhuna da sahip olan genç Taki Han Rıfat idi. İlerici ve çağdaş düşünceye sahip Taki Han Rıfat, Farsça ve Fransızca'yı ana dili gibi bilip, her iki dilde eserler kaleme alırken, "Tecdüd" gazetesi ve "Azadistan" dergisiyle birlikte Paris gazetelerinde genellikle kendi imzası, bazen ise "Femina" lakabıyla edebî ve siyasi yazılar yazmaktaydı. O, aktif sosyal, siyasi ve edebî faaliyetine göre çağdaş İran şiirinin ilk şairi olarak tanınmaktaydı. T. Rıfat, daha çok sosyal ve edebî alanlarda makalelerin yayımlandığı "Tecdüd" gazetesinin editörü, Habib Sahir, Ahmet Hürrem, Yahya Ariyanpur, Mirza Daneş vd. gibi takipçileri olan "Rıfat Edebî Ekolü"nün kurucusuydu. Şunu da kaydedelim ki, Taki Bey bir süre Türkiye'nin Trabzon şehrindeki Güney Azerbaycan Türklerinin eğitim gördüğü Naseri okulunun müdürlüğünü yapmış, öğrencilere Fransızca ders anlatmıştır. Çabalarını takdir eden Fransız Hükümeti, Fransa'nın Trabzon Konsolosluğu aracılığıyla şaire "Fahri Madalya" takdim etmiştir. Bu gibi etkenler doğal olarak şairin Avrupa edebiyatı, buradaki edebî süreç ve akımlara karşı ilgisini artırmış, onu yaşanan ilerici yenilikleri öğrenmeye meyillendirmiştir. Günümüzde Güney Azerbaycan'ın en ünlü şairlerinden biri olarak görülen Habib Sahir'in "Çağdaş Güney Azerbaycan serbest şiirinin babası" (H.Düzgün, Muhammed Rıza Rasipur) derecesine yükselmesine ve modernist şair gibi şekillenmesine büyük ivme kazandıran güç, Mirza Taki Han Rıfat'tır.

İlginç olan şudur ki, aynı şekilde bu yolu yenilikçi şair, türkolog, Doktor Hamid Nutki de izlemiş, çalışmalarındaki modernist çizgi özellikle takdir edilmiştir. Tabii ki, Hamid Nutki'nin hocası Taki Han Rıfat'ın talebesi ve veliahtı olan Habib Sahir'dir. Görüldüğü gibi, yeni şiirciler bayrağı başarıyla bir birine devrediyorlardı. Doğal olarak, geleneğe bağlılık, teorisyenlerin de dikkatinden kaçmamış, Muhammed Rıza Rasipur, Sahir'in şiirini "Meşrutiyet döneminin şiiri ile Nima Yuşiç'in çağdaş şiirleri arasında bir köprü" olarak nitelendirmiştir. Hüseyin Sadık ise, hangi dilde, vezin ve üslupta yazarsa yazsın, şairin yüksek ruha sadık kaldığını, kökeninden ve tarihinden kopmadığını vurgulayarak, Sahir'in "Farsça şiirlerinde de Azerbaycan şairi olduğunun görüldüğünü"⁴ kaydetmiştir. Çağdaş Güney Azerbaycan şiirinin teşekkül ve terakkisinde önemli role ve özel bir yere sahip olan Taki Han Rıfat'ın gaye ve hedefleri, edebiyat alanındaki yetenekli talebesi Habib Sahir tarafından çalışma hayatı boyunca sürdürülmüştür. H. Sahir, üstat Şehriyar'ın "Haydar Baba'ya Selam" şiirine yazdığı "Okul Hatıraları" başlıklı naziresinden anlaşıldığına göre,

⁴ Esmira Fuad. Əsir ellərin taleyini yazan şair. "Azərbaycan" jurnalı, iyun 2011, 6-cı sayı, s.183-189; Esmira Fuad. "Həbib Sahir", <http://www.dayaq.org/index.php>.

Fransız Dili ve Edebiyatı öğretmeni Taki Han'a, kalbinde bu klasik kültür diline, şiire ve genel anlamda büyük edebiyata derin sevgi uyandırmış üstadına büyük değer vermiştir. O, İran ve Güney Azerbaycan edebiyatında serbest şiir yolunda ilk çığır açan yenilikçi şairi, "eski edep harabeyken kuru yer, terviç etti o ilk defa yeni şiir", diyerek sevgiyle anmıştır:

O ektiği ağaç el oymağında,
Çiçek açır bu gün Şiraz bağında,
Yeni şiirin tam güllenen çağında:
Kimse demez Taki Rıfat kim imiş?
Şiir yazan derin hikmet kim imiş?⁵

Batı kültürünü ve Avrupa edebiyatını iyi bilen Taki Han Rıfat, "Modernistlerin Beyanatı"nı yayımlatmış, edebî devrimin temel hareket ettirici gücü olan yenilikçi şiirlerin amaç ve görevlerini belirlemiştir. Konuşmalarının birinde soydaşlarına hitaben şöyle söylüyordu: "Sevgili arkadaşlar! Biz edebî devrimin zor zamanlarını yaşamaktayız. Bizim isteklerimiz hiç de düşünce ve sanat dünyasında ve edebiyatta çağdaş dönemi yaratmaktan az değildir. Eskimiş lakin hala da üstün olan statüyü yeni çağdaş statü ile değiştirmek... Dil, insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmek için bir araçtır. Eğer biz insanın duygu ve düşüncelerinin çağlar boyunca hiçbir değişiklik kabul etmediğini iddia etsek, o halde dil değişikliği yararsız olabilir. Açıktır ki, entelektüel ve perspektifli çağdaşlık, edebî çağdaşlığı zorunlu kılmaktadır."⁶

O, "Yeni Şiir"i, modernleşmeyi, zamanın talebi, inkar edilemez gerçeği olarak kabul etmekte ve toplumda yerleşen yeni fikir, duygu ve düşüncelerin edebiyatta da yenilenmeyi gerektirdiğini beyan etmekte, edebî yenilenmeyi, duygu ve düşüncelerin yeniliğini gösteren yegane zorunlu argüman gibi değerlendirmekteydi. Yani, büyük ideolog, edebiyatı hayatın yansıması, aynası ve tercümanı olarak görmekteydi. Taki Han Rıfat, tüm gücü ve yeteneğiyle Şeyh Muhammed Hıyabani ile aynı cephede mücadele veriyor, her şeyini-sanatını, şiirini, hatta canını bile üstadı ve inancı uğrunda feda etmekten çekinmiyordu. Sanatta ve edebiyatta da devrimlerin yaşandığını iyi bilen Taki Han Rıfat, edebî yeniliğin edebiyata özgü bir olay olmadığını, tam tersi sosyal ve milli bir mesele olduğunu düşünüyordu. O, "Azadistan" dergisinin ilk sayısında gençlere ve inanç arkadaşlarına hitaben şöyle diyordu: "Serbest düşünün ve hissedin. Düşüncelerinizi ve duygularınızı yazın. Düşünceleriniz gerçeğe ve bilime dayanmalıdır. Duygularınızı ve ruhunuzu hiçbir yabancı etkinin altında bırakmayın. Her zaman samimi olmaya çalışın. Eleştirenin bakış açısı ne olursa

⁵ Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, (IV c.), Bakü, Elm Neşriyyatı, 1983, II c., 30.

⁶ "Tecedüt" gazetesi, Tağı Rıfat. "Bir edebî isyan", 1918, Tebriz, sayı 70-74.

olsun, eleştirilerini sevinçle karşılayın; fakat yeterli delil olmadan düşüncelerinizi söylemeyin. Düşünceleri tecrübe ve denemelerden sonra kabul edin. Özellikle gönlünüzde üzüntü ve ıstıraba yer vermeyin, azimle yarımlara koşun!”⁷

Rıfat'ı, Azerbaycan'ın iki tarafında ve İran'da “serbest şiirin öncüsü ve temelini atan şahıs” olarak isimlendiren, fakat bu gerçeklerin günümüzde İran'da unutulmasından üzüntü duyan Behruz Devletabadi şunları kaydetmektedir: “Rıfat serbest şiirin öncülerini-Şems, Lahuti ve Hamneyi’yi bir araya getiren şahıstır. Mücadele meydanları ise “Teceddüd” ve “Azadistan” gazeteleriydi. Rıfat'ın ölümünden kısa bir süre sonra (İsfent 1299 hş / Mart 1921) Nima Yuşic, “Kissey-e Reng-e Cedit (Yeni Rengin Hikâyesi)” başlıklı şiiriyle ortaya çıkmıştır. Rıfat, verdiği mücadelelerle Güney Azerbaycan ve İran edebiyatında serbest şiirin ortaya çıkmasına fırsat yaratmış, bu ortamı Nima için hazırlamıştır”⁸

Yenilikçi şairin, toplumda yeri ve konumu doğru şekilde takdir edilmeyen kadına farklı ve yeni tarzda hitap ederek poetik düşüncesini ortaya koyması, ilgi çekmektedir:

Sana Zühre, Ay, Güneş ad verdiler cihanda,
Ancak kendin dünyada bir gün göre bilmedin.
Sen bu zulmet ülkede, bu kan içen devranda,
Yüreğince sevinip, bir doyunca gülmedin.
O kimseler karşında diz çöküp secde eder,
İnanma sen onların aşkına, ülfetine.
Çöldeki vahşiler tek, onlar fakat av güder,
Onlar layık değiller senin muhabbetine...⁹

Taki Han Rıfat, erkekleri eleştirmekte, vahşi hayvanların avlarına baktıkları gibi kadına insanlık dışı bakışlarını açık bir şekilde kınamakta, halkının bir parçası olan kadınların, zalim dünyada mutlu olamadıklarını, hayat değil zindanda ömür sürdüklerini bir konu olarak şiire getirmektedir. Kadına insanca yaklaşım, ilk “yeni şiir”, “yeni üslup” geçen yüzyılın başlarında sadece Taki Han Rıfat'ın değil, bazı Farsça yazan Güney Azerbaycan şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Bu şairler, çeşitli sebeplerle anadillerinde değil, Farsça yazmak zorunda kalmışlardır.

⁷ “Azadistan”, 15 Hurdad 1299, H.Ş. 1850, sayı 1.

⁸ Farzaneh Doulatabadi, “Hamit Nutki. Hayatı ve Şiirleri Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000, s. 15.

⁹ Doulatabadi, a.g.t., s. 16.

“Hıyabani Harekatı ve dönemin sosyolojik meseleleri”ni araştıran bilim adamı Mireli Menafi de bu meseleyle ilgili fikrini objektif bir şekilde bildirmiştir: “İran edebiyat bilimcileri, şairlerden Ali İsfendiyari’yi ve Nima Yuşic’i yeni şiirin banisi olarak kabul etmişlerdir. Oysaki, İran’da yeni şiirin temeli, daha Şeyh Muhammed Hıyabani döneminde Azerbaycan şairleri tarafından atılmıştır.”¹⁰ O da Yahya Şeyda’nın, yeni şiirin yaranmasını, “Teceddüd” gazetesi ve çevresinde toplanan şairlerle ilişkilendirmesine hak kazandırmış ve bu gerçeği onaylamıştır: “Hıyabani Harekatı ve yayınlattığı “Teceddüd” gazetesi, sosyal düşünce alanında olduğu gibi, edebiyatın da hem biçim hem de muhtevasında yenilik yarattığını ispatlamış, serbest şiirin temelini atmıştır.”¹¹

O, ister nasir, ister şair isterse de yazar olsun her bir kalem insanının yazılarında temel gaye, amaç ve niyetlerini cumhuriyet ve sosyalizm ahengine uydurduğunu kaydetmekte ve yine de Şems Kesmayi’yi yeni şiirin yaratıcılarından biri gibi göstermektedir. Şairin İran’da kadın özgürlüğü ve hakları meselesini temel konuya çevirdiğini söylemekle birlikte yeni konulu şiirlerinden örnekler sunmaktadır:

Ne kadar ki, insanlık
Sırtını zer-zibaya yaslayacak,
Kardeşliğe, ittifaka inanma sen.
Ne kadar ki beraberlik
Öz gücünde değil daha,
Kadim Şarkın nicatını hiç anma sen.
Ayağımızın altına da göz dikilmiş,
Üstümüze tamah yüklü ok çekilmiş
“Şems, Kamer özgür gezir”-söyleseler,
inanma sen.¹²

Görüldüğü üzere, Şems’in küresel anlamdaki düşünceleri, bu gibi şiirlerinde sergilenmektedir. Şair, kadın özgürlüğü ve hakları tanınmadığı takdirde, sadece Kuzey ve Güney Azerbaycan’ın değil, tüm Kadim Doğu’nun kurtuluşunun imkansız olduğu kanaatindedir. Eskilerden ata topraklarımıza göz diken düşmanların kötü niyeti üzerine söylenmiş, “Ayağımızın altına da göz dikilib, Üstümüze tamah yüklü ok çekilib” şeklindeki ifadesi de kendine özgü ve orijinaldir. Yine, “Şems, Kamer özgür gezir” ifadesi, hem doğal olarak Güneşle Ayın, hem de şairin kendisiyle

¹⁰ XX esr Cenubi Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdeyalar (1900-1985), Bakü, Elm Neşriyyatı, 1990, s. 83.

¹¹ XX esr Cenubi Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdeyalar (1900-1985), s. 80.

¹² XX esr Cenubi Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdeyalar (1900-1985), s. 85-86.

dönemin şarkıcısı Kamerü'l-Mülk Veziri'nin özgür dolaşması şeklinde anlaşılmaktadır. Fakat şair, başka bir şeyi ima etmektedir: “Dinî hurafelerin hüküm sürdüğü cehalet dünyasında, kadınların çarşafsız, örtüsüz, erkeklerin gözetimi olmadan serbest-özgür gezdiklerini söyleseler de, inanma. Çünkü kadim Doğu’da dinî fanatizmin yarattığı hasta toplum, birkaç kişinin değişmesiyle değil, tüm toplumun özgürleşmesi sonucunda kurtuluşa erebilir.”

Halil kızı Şems (1883-1961) Tebriz’de doğmuştur. Babası Hacı Muhammed Sadık aslen Tiflis’tendir. Dedeleri Gilanın Sümeye Sara şehristanının Kesma köyünden olmuş, Gürcüstan muhaciret etmişler di, sonra ise yenâ de İrana qaıy-dıblar. Şems anadilinin dışında Farsça ve Rusçayı da iyi bilmekteydi. XX. yüzyılın 50’li yıllarına kadar eserler kaleme almıştır. Şems Tebriz’de özgür ve çarşafsız dolaşan ve bu yüzden türlü hakaretlere maruz kalan ilk kadındır. Tebriz’de yayınlanan “Teceddüd” gazetesiyle yakın işbirliği içerisinde olan Şems Tebrizi, eğitimini Rusya’da görmüştür.

İran-Fars edebiyatının ilk modernist şairlerinden biri olarak takdim ettiğimiz Cafer Hamneyi ise Fransa’da eğitim görmüştü.

Şüphesiz eğitim gördükleri ülkelerdeki edebî ortam, bu iki yetenekli gencin sonraki çalışmalarında derin izler bırakmıştır. Hem Taki Rıfat, hem de Cafer Hamneyi ve Şems Kesmayi’nin kaleme aldıkları şiirlerin biçimi, sadece İran şiiri için yeni idi. Güney Azerbaycan şairlerinin Fars şiirine getirdikleri bu yenilikler, şüphesiz tamamen bağımsız ve soyut değildi. Bu yenilikler Batılı ülkelerde XIX. yüzyılda itibaren devam edegelen edebî yenilenme sürecinin sonucuydu. Böylece İran’da yeni şiirin temeli, “Teceddüd” gazetesi çevresinde toplanan Taki Rıfat’la birlikte Cafer Hamneyi, Şems Kesmayi gibi Azerbaycan şairleri tarafından atılmıştır.¹³

Şunu da kaydedelim ki, edebiyat araştırmacısı Yahya Şeyda, Güney’de ve İran’da modernizmin kurucuları ve bu akımın ilk yeşertilerinden yıllar önce kaleme aldığı makalesinde ayrıntılı bir şekilde bahsetse de, bu gerçek yine de dikkatlerden kaçmış, İran edebiyatında yeni şiirin yaratıcısı gibi Ali İsfendiyari ve Nima Yuşic’in ismi anılmıştır. Yahya Şeyda: “Nima’dan önce bu yeni yola ayak basan şahsiyetler vardı ki, Azerbaycan’ın zeki, yetenekli ve yeni söz söyleyen şairlerindendi. Taki Rıfat, Cafer Hamneyi, Şems Kesmayi, edebiyatta büyük değişiklikler yapan ilk şahsiyetlerdir ve bu insanlar henüz Nima Yuşic’in ismi zikredilmeden serbest şiir kaleme almaya başladılar.”¹⁴

¹³ www.dayag.org. 04.05.11

¹⁴ XX esr Cenubi Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdeyalar (1900-1985), s. 42.

Tahran Üniversitesi öğretim görevlilerinden Muhammed Tahiri Hüsrevşahi'nin "Fars Edebiyatında Azerbaycan Üslubu" başlıklı yazısında da kaydedildiği gibi, Azerbaycan'da Taki Rifat, Cafer Hamneyi, Abdurrahman Talibov Tebrizi ve Yusif Etesami (Pervin Etesami'nin babası) gibi ortaya çıkan birtakım şairler, yeni edebî akımların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. İran ve Rusya savaşlarında Azerbaycan'da başgösteren sosyal ve edebî olayların Farsça şiirlerin muhtevasına girdiğini ve bunların "İran'ın edebiyat tarihinde ilk sosyal içerikli şiirlerin örneklerinden olduğunu kimse inkar edemez."¹⁵

Araştırmacı Cafer Bozorgemin de "Çağdaş Güney Azerbaycan Şiirinin Eleştirisi" başlıklı makalesinde bu gerçeği onaylamakta ve Azerbaycan'da daha XIII. yüzyılda Türkçe serbest biçimde şiir kaleme alındığını, hatta "Dede Korkut" boylarında yer alan şiirlerin bile serbest vezinde olduğunu hatırlatmaktadır: "*İran'ın yeni Fars şiirinin banisi Nima'dan önce bu işe başlayanlar Azerbaycanlı Taki Rifat, Şems Kesmayi ve Cafer Hamneyi, daha doğrusu Azerbaycan şiirini çağdaşlaştıran Rasul Rıza ve Habib Sahir'dir. İlginç olan şudur ki, Azerbaycan'ın ortaçağda- XIII. yüzyılda Türkçe serbest biçimde şiiri bulunmuştur. "Dede Korkut" boylarının şiirleri vezin, kafiye ve hece açısından başka boyların şiirlerinden tamamen farklıdır. Bu şiirlerin yapısı serbest şiire daha yakındır, duygu, dilek ve istekler, sahtekarlıkla değil, içten ve doğallıkla ifade edilmiştir*".¹⁶

Açıksası, şu gerçeği Muhammed Ziya Heştrudi Müntahabat kitabının önsözünde¹⁷ de itiraf etmiş, ilginç fikirler söylemiştir: "Şüphesiz, bizim edebiyatımız yenilik ve terakki yönünden, diğer ülkelerin edebiyat kervanından geri kalmıştır. Artık bu gün klasik nesirler, qazel ve kaside söylemek, edebi ihtiyacımızı tatmin etmiyor."¹⁸ Modernistler klasik mirasın yüzyıllardan beri değişmez kurallarından - aruz vezni ve geleneksel biçimlerden yararlanmayı doğal karşılamaktaydılar. Bazı şairler, geleneksel biçimden yeni düşünce ve konuları ifade etmek için yararlanmakta, aruz vezni için niteliksel olan tipik bedii tasvir ve ifade araçlarından imtina ederek yenilerini yaratmakta, eserlerinde tamamen yeni ruh ve biçim sergilemekteydiler. Yeni edebî üslubun ortaya çıkması gerektiğini anlayan Mirzade Aşki de eski kafiye ve edebî biçimlerin esaretinden sıçrayarak çıkmakta, geleneksel şiir kalıplarında yazsa da yeni konu ve imgeler, yeni mecazi türler ve dil araçlarıyla zengin olan "İdeal", Nevruzname", "Kara Kefen", "İhtiyaç, Ey

¹⁵ Muhammed Tahiri Husrevşahi, "Fars Edebiyatında Azerbaycan Üslubu" <http://arannews.com/>

¹⁶ www.aranagentliyi.com

¹⁷ Doulatabadi, a.g.t., s.13.

¹⁸ Yahya Aryanpur, Ez-Sabâ Tâ Nimâ, Tahran, c.2, s.434.

İhtiyaç” “Altın Dişli Ay”, “Herc ü Merçlik”, “Vatan Aşkı”, “İngiliz Siyaseti” vb. eserlerini kaleme alarak bu temayüle hayır duasını vermekteydi. Aşkı'nın nesir ile nazmın yer değişimi, yani nesirle başlayıp nazımla devam ettiği “Nevruzname” isimli dev eseri de, konusu, lirik-romantik havası ve halk gelenek ve göreneklerine, milli kolorite dayandığı için ilgiye mazhar olmaktadır. Bu tarz ve üslup, edebiyatta yenilikti. Nesirle nazmın birlikteliğinde kaleme alınan eserler, genellikle halk edebiyatında “destan” gibi tanınmaktadır. Güneyli şairlerin ekseriyetinin uzun şiiri-poemayı başlıktan sonra “destan” ismi ile takdim ettiklerini dikkate alacak olursak, bu durumda “Nevruzname”yi orijinal bir poema örneği olarak kabul edebiliriz. Aşkı, “Nevruzname” adlı eserinin giriş kısmında şunları kaydetmekteydi: “*Doğrudur, Fars edebiyatı tüm dünyada güzelliği ile ünlüdür. Lakin biz hiç de yüzyıllar boyunca çiğnenmiş edebi tarzda yazmak zorunda değiliz. Bizim edebiyatımız ne kadar güzel ve beğenilmiş olsa da, onu daha da güzelleştirmek mümkündür. Biz, edebiyatımızın öncekinden daha fazla beğenilmesini sağlamalıyız.*”¹⁹

A. Dehhuda, E. Gilani, İrec Mirza, şiir biçimlerinde ve kafiye sisteminde değişiklikler yapmakta, eserlerini serbest şiir üslubuna yakın-kısmi kafiye serbestliğine yol vermekle kaleme almaktaydılar. Bu eğilim sonucunda yeni üslup-stil ortaya çıkmakta, aruz vezni modernleşmekteydi.

Çağdaş Güney Edebiyatının ünlü şairi ve eleştirmeni Dr. Hüseyin Süleymanoğlu da Taki Rifat'la inanç ve kalem arkadaşlarının Avrupa şiiri ile erken tanıştığını, modern şiir yazmaya Nima Yuşic'den önce başladıklarını kaydetmekte ve bu sürece Türkiye kanalıyla ulaşıldığını, Fars şiirinin ise Romantizm dönemini atlayarak Sembolizme geçtiğini vurgulamaktadır: “*Bizim romantik şiirimiz ve Hüseyin Cavid, Ahmet Cevat, Muhammed Hadi, Abbas Sehhet, Abdullah Şaig, Şehriyar, Sahir, Sehend gibi romantiklerimiz bulunmuştur. Romantizmi Türkiye aracılığıyla öğrenmiş olsak da canlı, yenilikçi bir toplumsal romantizm var olmuştur Azerbaycan'da. Hüseyin Cavid'in bu samimi ve gerçekçi mısralarına:*

Lazımsa, cehaletle döğüşmek

Bir çare var ancak: yenileşmek!

Bizler yenileşsek bile daim,

*Bir eksiklik az çok bize hakim.*²⁰

Güntay Gençalp da Dr. Hüseyin Süleymanoğlu ile yaklaşık aynı düşünceleri sergilemekte ve büyük Cavid'in söz konusu mısralarını örnek vermektedir:

¹⁹ Memmedağa Sultanov. İngilabçı şair Mirzade Eşgi \ Muntehabat, (Çev. Mübariz Alizade), Bakü, 1947, s. 5.

²⁰ “Alatoran” Dergisi, Bakü, 2004, № 4.

“Modern edebiyatın temel ilkesi, eski ile savaşımdır. Bunu en güzel şekilde Hüseyin Cavid formüle etmiştir. Modernizm felsefesine dayanan modern edebiyatımızda Cavid ölçüğünde romancımız bulunmamaktadır.”

Modernist şair olarak tanınan Hamit Nutki ise şiirine, küreselleşen dünyamızın birçok problemini yansıtabilmiş ve zamandan beslenen asıl poetik mirası ortaya koyabilmiştir.

Şunu da kaydedelim ki, aslında Fars edebiyatında Nima Yuşic de klasik aruz vezninin ifade biçimlerinin basitleştirilmesi ilkesini temel alarak “Efsane” şiirini yeni, serbest şiir üslubunda kaleme almış ve Fars şiirine yenilik getirmiştir. Şairin 1992 yılında yayımlanmış “Efsane” şiirinin vezni, serbest kafiye sistemi, eserin diyalog biçiminde tasarlanması, aruza oranla dilinin basitliği ve ifade tarzı, onu klasik şiir örneklerinden önemli ölçüde farklı kılmaktadır. Nima Yuşic ve izleyicilerinin Fars edebiyatında başlattıkları “Özgür Şiir Uğrunda” hareketinin asıl amacı, şiirin biçimini muhtevasına uydurmak, şiiri sınırlı vezn ve kafiye çerçevesinden çıkarmak, düşünceyi ifade imkanları ve sınırlarını genişletmektir.

Fakat İran’da modernizm hareketi genişledikçe, edebiyatta büyük bir hareketlilik baş vermiş, serbest şiiri kabul edenlerle etmeyenler arasında keskin bir düşünce farklılığı kendisini göstermiştir. Lakin hem Farsça hem de Türkçe eserlerinde yenilikçi şair konumunu açık şekilde ortaya koyan, yeniliği sadece şiirin biçiminde değil, düşünsel içeriği, anlam ve konu yeniliği ile birlikte bu yenilikleri ifade etme becerisinde, özetle sanatkarlık özelliklerinde-mecaz hale gelmesinde gören Şehriyar, Taki Rifat ve onun silah arkadaşları-Cafer Hamneyi, Şems Kesmayi, Habib Sahir ve Nima Yuşic’in ilkelerini eleştirmekteydi. Bu bakış tesadüfi değildi. Habib Sahir’in Azerbaycan Türkçesinde hece, aruz ve serbest veznlerde kaleme aldığı eserleri görmezden gelmek mümkün değildi. Çünkü milli ve manevi değerlerimizin ve edebiyatta şiir ve nesir geleneklerimizin muhafazasında benzersiz hizmetlerine göre edebiyat araştırmacılarının Azerbaycan’ın “Viktor Hügo”su olarak isimlendirdikleri Habib Sahir, öz Türkçe kaleme aldığı bu eserlerle hem söz sanatımıza, hem de milli mücadele tarihimize benzersiz şekilde katkıda bulunmuştur. Eserlerinde bu yönün temel yere sahip olduğu Habib Sahir, serbest ve özgür şiir üslubunda – kalıpsız eserler dizisi kaleme almış, Meliha Azizpur’un tabiriyle söylersek “geleneksel şiirde, göklerde ifade edilen hayali kavramları ilk kez yere indirmiştir”²¹

Böylece o, eski kalıplardan çıkmakla yeni edebî üslubun gelişimine hız kazandırmış ve Güney Azerbaycan şiirinde siyasi, satirik ve duygusal şiiri yeni ruhta canlandırma yönünde önemli adımlar

²¹ <http://meliheezizpur.blogfa.com>

atmıştır. Realist-romantik duyguların da diktesiyle eser kaleme alan şair, geçmiş mirasa yeni bakış açısıyla bakmayı ve eski gelenekleri, eski kalıpları kırmayı başarmıştır. İşte bu özelliklerine göre Güney’de yaşanan edebî sürecin katılımcıları olan genç ve orta nesil yazarları, Habib Sahir’in düşünce dünyasından, biçimsel yeniliklerinden etkilenerek yeni yeni eserler kaleme almaya başlamışlardır. Şairin sonralar Milli Hükümetin yıkılmasından etkilenerek kaleme aldığı “Hazanlar” eseri, modern şiirin en güzel, mükemmel ve orijinal örneği olmakla, hem altın son baharın esrareniz manzarası hem de sanki yaşanmış tarihin bir sayfasıdır. Daha doğrusu bir son baharda galip gelip ertesi son baharda ağır yenilgiye uğrayan bir elin, halkın, bir yurdun romantik asaletle tasvir edilen tarihidir. Arzularının kanatlarında mutluluğa kavuştuğuna inanan, bu mutluluğu bir yıl bile tadıp yaşamasına fırsat verilmeyen, ihanet girdabında boğulmaya mahkum edilen, büyük, şerefli tarih yaşayan bir halkın kırılan inançlarının, ölen arzularının bu derecede parlak ve açık, keder ve hüznle bedii poetik yansıması, edebiyatta ender görülen olaylardandır:

Bir hazanda yetim kaldık,
Bir hazanda sevdalandık...
Bir hazanda alevlendik.
En nihayet, hülyaların havasından
kanatlandık...
Bir hazanda parlak kızıl güneş doğdu,
Bir hazanda bulut gelip günü boğdu...
Anlarken hazanları zaman bizi kovaladı
Geldi zaman, geçti zaman,
Ayrı düştük yurdumuzdan...
Hasret kaldık serin serin çeşmelere,
gül-çiçekli otlaklara.
Zaman geçti, biz kuruduk
susuz kalan ağaçlar tek.
Teravetten saldı bizi,
Bilmem gurbet?
Yoksa felek?²²

²² Cenubi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, III c., 40.

Habib Sahir, lirik eserlerinde yalnız dünyayı ve içinde yetiştiği ortamı tasvir etmemekte, bazen Güney’de yaşanan dehşetli olaylara derin bir mana kazandırmakta, bazense zamanı değerlendirmekteydi. Habib Sahir’in günümüzde bile sevilmesi, eserlerine olan ilginin azalmaması, eserlerinde zamanı incelemesi, zamanla ve içinde bulunduğu ortamla savaştırması, bazen de geçip gitmesi gibi nedenlerle direkt bağlantılıydı. Habib Sahir, eserlerinden önemli ölçüde etkilendiği Fransız yenilikçi filozof şair Charles Baudelaire’in yolunu devam ettirmiş, tarihe sürekli olaylar akını gibi bakmaktansa, gerçek bir modernist olarak söz konusu olayların yaşandığı anı, aşamayı, zamanı göze almıştır. Şair eserlerinde, bu anların yeni poetik tefekkürle, asıl sanatkarlıkla ifadesine çaba göstermiş, birçok durumda zamanı incelemeye çalışmıştır.

XIX. yüzyıl realizminde önemli role sahip olmuş sosyal problematik, modernizmde insan simasının ayrılmaz bir parçası gibi kabul edilmektedir. Genellikle modernist kahraman daim sübjektif varlığı ile ömür ölçeğinin küçük ve çok değersiz olmasına rağmen, yaşantıları ile birlikte bir bütün olarak ele alınmaktadır. Yeni dönemin gelişmiş edebiyatında kahramanın sosyal statüsünün sonsuza kadar aşağıya çekilmesi ve takip ettiği çizginin devamı modernizmde belirlenmektedir; modernist kahraman-“evrimen”, yani her bir şahıstır. Modernistler edebiyatın sezemediği insanın manevi durumunu büyük ustalıkla tasvir edebiliyorlardı:

Binihayet, bu göğün altında
Bize bir kubbe-i firuze de yok.
Yanar eflakte binlerle lamba
Bize bir mum, bir avize de yok.
Bu kadar yıldız arasında bize
Yedi göklerde bir yıldız yokmuş.
Öldüler kuşlar âlemde meğer,
Bize düştü o ağlar Baykuş
Kovalarken beni her gün mihnet,
Kapımı dövmedi her gece gam...
Hamı azade elin şairi var
Ben esir ellerin ah, şairiyim...²³

Habib Sahir’in bu poetik parçada kendini ifadesi, bir şairin yaşadığı toplumda reel durumun tasviri ile birlikte sonsuz, engin semanın altında bir “kubbe-i firuze”si, yanan binlerle lamba

²³ Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, III. 45.

arasında “bir mum, bir avize”si, sayısız yıldız arasında “yedi göklerde bir yıldız”ı olamayan mahkum bir halkın ve bu halkın ortaya çıkardığı şairlerin durumunun özetlenmiş yansımasıdır.

Modern şiirin, Fransa’nın ünlü modernist şairi Charles Baudelaire’in eserlerinden başladığı, zamanla dünya halkları edebiyatını etkilediği kaçınılmaz bir gerçektir. Fakat Baudelaire’in, “Hiç kimse insanın yaşamını ve doğanın istisnalarını ondan (Edgar Poe’dan-E. F. Ş) daha icazkar, büyümlü anlatmadı” ve “Poe, varlığıyla başlı başına bir protesto-itirazdı...” şeklindeki itirafları, kendisinin de Edgar’dan etkilendiğinin ispatıydı... Derin felsefi anlama sahip eserleriyle birçok yazar ve şairi ruhen kanatlandırıp etkileyen Edgar Allan Poe’ye, “çağımızın en güçlü yazarı” unvanını veren Charles Baudelaire’in bile, kendisini çok beğendiğini ve eserlerinden faydalandığını saklamıyordu. Charles Baudelaire E. Allan’ın sağlığında çektiği acılarda, manevi azap ve eziyetlerde kendisinin de pay sahibi olduğunu: “sarhoş, yoksul, yıpranmış ve atılmış Edgar Allan Poe’ni, dindar ve erdemli Göte’den, ya da Volter Scot’tan daha fazla beğeniyorum. O ve onun gibi özel karakterli insanlar için yalnız bu sözleri söyleyebilirim: Onlar bizlerin yerine acı çektiler...” şeklinde ifade etti ve kendisi de Tanrının ona bahşettiği 46 yıllık yaşamının sadece bedii çalışmalara hasredilmiş kısmında üstadının icazkar etkisinden, zengin mirasının büyüünden kurtulamadı, düşüncelerini devam ettirdi ve Fransız edebiyatına yeni şiir akımını-modernizmi getirdi. Dünya halklarının birçok şair ve yazarları ile birlikte Güney Azerbaycan’ın ünlü şairi Habib Sahir, Hügo’nun “şiire yeni bir ürperti getiren şair” gibi karakterize ettiği Charles Baudelaire’in modern şiirlerinin etkisiyle yeni edebî örnekler ortaya koyarak milli edebiyatlarında modernizm akımının temelini attılar...“ Baudelaire çağdaşlığa, düzenin, yani “çağdaşlaşmanın” teşkilatlanma biçimi gibi değil, estetiğin, yani “modernizmin” teşkilatlanma biçimi gibi bakmaktaydı. Buna göre de zaman tarafından hapsedilmiş olan tek taraflı çağdaş dönemlerin savurucu etkisine bağımlı olmaktan kurtulmakta, çağdaşlığı daha kapsamlı bir şekilde kavrayabilmekteydi.²⁴ İşte bu yüzden de Berman, “Batı kültürü ve çağdaşlık meselesi ile ciddi bir şekilde ilgilendi. “Bizler Baudelaire’in bir kahin ve öncül olarak gösterdiği özelliği ve cesareti daha çok takdir ettik”²⁵ demek ve ilk modernist olarak Baudelaire’i göstermektedir.

²⁴ Artun, Ali, “Baudelaire’de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm (Modern Hayatın Ressamı’na Sunuş)”, Charles Baudelaire, Modern Hayatın Ressamı çev.: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 30.

²⁵ Berman, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (çev.: Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 167.

“İnsanın içinde modern felsefenin dikkate almak istemediği bir kuvvet vardır ki, bu bilinmeyen kuvvetin mahiyeti açıklanmadıkça birçok insanın ve toplumun gerçek yaşamı açıklığa kavuşamaz” diyordu Edgar Allan Poe.

Güney Azerbaycan Modernizminin Spesifik Yönleri

Tabii ki, Güney Azerbaycan’da Meşrutiyet Harekatı (1906-1911) döneminden itibaren ortaya çıkmaya başlayan Modernizm edebi hareketi, “Füyuzat”, “Talibiyye” gibi yeni tipli okullarda yabancı dilleri öğrenmiş, hem Doğu hem de Batılı dünya edebiyatı incilerini okuyup bakış açılarını geliştiren aydınlar aracılığıyla Batı’dan, Avrupa edebiyatından Doğu’yu, Doğu edebiyatını etkilemekte, bu etkiden yeni edebiyat dalgası ile birlikte bu edebiyatı ifade eden dil katmanı oluşmaktaydı. Nazım Hikmet’in Türk şiirinde açtığı yeni yolun söz üstatlarını daha derinden büyülediği bilinen bir gerçektir.

İster Fars, isterse de Azerbaycan edebiyatında XX. yüzyılın 20-30’lu yıllarından itibaren ortaya çıkan yeni-modernist şiirin, yeni biçimin kökeninin Meşrutiyet Hareketi döneminden kaynaklandığını, bu üslupta yazmanın o kadar da yeni bir olay olmadığını vurgulayan Şehriyar, orta çağlarda şiirin “bahr-ı taviil” ve “müstezad” biçimlerinin mevcutluğundan da bahsetmiş ve hem geleneksel, hem de serbest üsluplarda şiir yazmanın zorunlu olduğunu kaydetmiştir. Şehriyar arif bir insandı ve Oğuz Türkünün tarihî uyanış abidesi olan “Kitab-ı Dede Korkut” destanlarında kahramanların ve kopuzunu çalıp söz söyleyen, yiğitlere gösterdikleri yiğitliklere göre isimler veren Âşık imgesinin dilinden kaleme alınmış şiir parçalarının da serbest vezinde, özgür şiir şeklinde olduğunu iyi biliyordu. Dilin ve edebiyatın koruyucusu olan, sanatta yaşanan ilerici yenilikleri bilgelikle kabul eden ve söz konusu yenilikleri çalışmalarında uygulayan Şehriyar, yeni şiire-modernizme, zamanın fevkinden bakabilmekte ve kalem arkadaşlarına bu meselede son derece dikkatli olmayı tavsiye ederek şunları kaydetmekteydi: “Gazel, kaside, kıta ve mesnevi, kastedilen konuyu beyan etme imkanı vermeyince, özgür şiir biçimine başvurmak gerekiyor. Gerçek şair, zihninde olan konuyu hangi biçimde beyan etmenin olanağını önceden belirleyebilen şairdir. Tüm şiir kalıplarının emrinde olduğu kamil şair, şiirin herhangi bir kalıbına ve özel biçimine muhalif olmaz ve şiirin bir veya birkaç türüne muhalif olanlar son derece yanılğı içindedirler. Kendileri hangi biçimde şiir yazamıyorlarsa, o biçime muhalefet etmektedirler. Şöyle ki, günümüzün yeni şiirinin taraftarları Sadi, Hafız, Mevlevi, Nizami veyahut Senai gibi değerli kaside yazarlarını inkar etmemelidir. Çünkü Sadi kendi dönemine göre yeni şiir yazmış, Hafız da Sadi’den sonra yeni üslup

ortaya koymuş ve hala hiç kimse onları taklit edememiştir. Günümüzün yeni şiir üslubunda da çok değerli eserler ortaya çıkmış ve yine de çıkacaktır. Doğrudur bunlar zihnimize ve tefekkürümüze tam sirayet edemiyor. Fakat buna rağmen geleneksel şiir taraftarları, gazel, kaside yazan şairleri, yeni şiiri sıkıştırmamalıdır. Çünkü yeni şiir zamanın olayıdır. Zaman ise hiçbir zaman yanlış yapmaz.”²⁶

Güney Azerbaycan’da modern şiirin gelişmesinde özel yere sahip şairlerden biri de Alırıza Nabdil Oktay’dır. Alırıza Nabdil, Rıza Şah Pehlevi’nin kan içen cellatları tarafından tragik idam edildikten tam yedi yıl sonra, bu sıradışı yetenek sahibinin zamansız ölümüne üzülen Güney Azerbaycan’ın yenilikçi şairi Habib Sahir, onun eserlerinin benzersizliğini, orijinal üslubunu dikkat merkezine çekmekteydi: “Oktay’ın şiirleri ne o taraftakilerin ne de bu taraftakilerin şiirine benzememektedir. Oktay’ın şiirlerinde yalnız güzellik değil, derin bir duygu ve farklı bir ahenk vardır. Şüphesiz Oktay, özel yeteneğe sahip bir gençti. Amma maalesef o parlak cevher kara toprak altında çürüyüp fenaya gitti.”²⁷

Mücadele ve söz sanatını çift kanat gibi birbirinden ayırmayan, tamlık, mertlik ve en önemlisi Güney Azerbaycan’da yakılmış milli mefkure ocağının ateşinin tüm soydaşların kalbinde alevlenmesi, yaşam ve yaratıcılık gayesi, milli ideali olan Oktay, kalemiyle de mücadelesini sürdürmüş, yeni tarzda ilginç eserler-“süjeli lirikanın birtakım güzel örnekleri”ni ortaya koymuştur. “Tozlu Piyano”, “Işık”, “Yurt”, “Setterhanın Atlıları” vs. gibi eserlerinde “sıradan olaylarda büyük gerçekler”i poetik ustalık ve bedii giysiyle takdim etmiş, temel düşünce-özgürlük, insanlık ve sevgiye hizmet eden orijinal ifade tarzı ile dikkat çekmiştir.

“Söz, iki sonsuz arasında bir çarpınış, Hayat gibi sıcak ve dost. Kitapların sessizliğinden bana ne? Kuşlara benzer kelimeler, odana dolarlar bir akşam. Nereden gelirler bilinmez. Kah çığlık çığlığadırlar, kah sesleri işitilmez. Çiçeğe benzer kelimeler: turuncu, erguvan, beyaz. Bir rüzgar sürükler hepsini. Bulutlara güven olmaz”²⁸-diyordu Cemil Meriç. Bu gün “Hayat gibi sıcak ve dost” sözüne inanan Güneyli şairler, şiirimizde ortaya çıkıp gelişen her üç vezinde kalemlerini denemekte ve hem serbest üslupta, hem hece ve hem de aruz vezinlerinde birbirinden ilginç, daha çok yeni sosyal muhtevaya sahip eserler kaleme almaktadırlar. Fakat eserlerini hangi vezinde yazarlarsa yazsınlar, her biri kollarındaki istibdat zincirinden, Fars şovenizminin pençelerinden kurtulma uğrunda etkin mücadele yürütmektedirler. Bu zinciri kırma uğrunda çaba gösteren ve bu

²⁶ Cemşid Alizade, Ele Hemin Sadelikde ve Gözellikde, Tehran, “Merkez” Neşriyyatı, 1995, s. 118.

²⁷ “Güneyin Sesi” Dergisi, Bakü, Nisan, 2011, s.19.

²⁸ www-dayag.org. 04.05.11

mücadeleyi edebiyata orijinal üslupta, yeni tarzda yansıtan mücadeleçiler arasında çağdaş Güney edebiyatının genç temsilcileri-Hadi Karaçay, Hümmet Şahbazi, İsmail Ülker, Kıyan Hiyav, Aziz Selami, Rasul Yunan, Nigar Hiyavi, Nadir İlahi, Huşeng Caferi, Seyin Haydar Bayat, Duman Erdem, Aydın Araz, Meliha Azizpur, Sakine Purhasan, Ramin Cahangirzade, Rübabe Guluzade, Rıza Ehsani, Elşen Büyükvend, Rugeyye ve Hasan Seferi, Elvar Gulivend, Rugiyye Kebiri, Ülker Uçgar, Türkan Urmulu, Hüsrev Barışan, Murtuza Selmani, Behmen Erk, Saleh Seccadi, Muğanoglu, Muhammed Azerşin, Lale Cavanşir, Behruz Saduk, Bahtiyar Muğanoglu, Muhsin Kondri, Leyli Kehali, Erginin vb. kendine özgü yere sahiptirler. Genç nesli temsil eden yazarlar, Güney edebiyatında Şehriyar, Sahir, Hamit Nutki ve Alırıza Nabdil Oktay'ın yüzyılların sınavından çıkarak günümüze kadar varlığını muhafaza etmiş muhteşem şiir âleminde açtığı yolla yürüyerek Güney şiirini biçim ve muhteva açısından yenilemek, çağdaşlaştırmak-modernleştirmek arzusu ile eserler kaleme almakta, bu yönde inançlı adımlar atmaktadırlar. Gerçekten de günümüzde Güney Azerbaycan edebiyatında klasik edebî düşünceden, geleneksel şiir biçimlerinden kopma ve Batı Avrupa estetiğine, modernist şiirin taleplerine uyma, modernizm ve postmodernizme can atma, kavuşma meyli kendisini açık bir şekilde göstermektedir.

Güney Azerbaycan edebiyatında modernizm meseleleri de işte bu minvalde araştırılmakta, tahlil edilmektedir.

Sonuç

Mevcut dilin imkanları çerçevesinde modern ve postmodern edebiyatı dinamik hızla geliştiren Güney Azerbaycan yazarlarının yarattığı şiir sanatı ve nesrin temel özelliklerini inceledikten sonra şöyle bir sonuca varmak mümkündür:

Modern şiirde talep edilen yönler, hakikat, hedef, koordinasyon, anlam-içerik, konu, yapı, merkezlenme, süreklilik, mecaz, tahkiye ve biçimdir. Modern üslupta kaleme alınmış şiirin veya nesrin dili basit, okunaklı, anlaşılırdır. Nazım biçimi gibi daha çok mısra kabul edilse de beyit, dörtlük ve bentlerle de yazılabilir; serbest şekildedir; modern şiirlerde kafiye ve redifin dışında seslerin zenginliği önemli olsa da, şair istediğinde kafiye ve rediften yararlanabilir.

Modern şiir, yahut nesirde konu hiçbir şekilde sınırlandırılmamakta, yani yazar hayatın herhangi bir alanından konu seçebilmektedir. Bu üslupta kaleme alınan poetik örneklerin ortak bir nazım şeklinde yazılması da zorunlu değildir. Güneyli şairler şüphesiz Batı edebiyatından alınan bazı şiir biçimlerinden yararlanmaktadırlar. Modern şiir, yahut nesir eseri kaleme alan sanatçı halkın tüm tabakalarına, alt yahut üst tabakanın temsilcilerine hitap edebilir. Eserin kahramanı ise herhangi bir tabakanın temsilcisi olabilir.

Net olarak diyelim ki, son yıllarda-devrimde Güney Azerbaycan modern edebiyatı tüm hızıyla gelişmektedir. Modern Güney şiirinin en önemli problemlerini yazarlar mısralarıyla çözmek için çaba gösterir, ilginç şiirleri ile modern edebiyatın yeni ufuklarını açarlar...

KAYNAKÇA

- Azadistan, 1850,15 Hurdad 1299, H.Ş., sayı 1.
Alatoran Dergisi, 2004, Bakü:, sayı 4
Alizade, Cemşid, 1995. Ele Hemin Sadelikde ve Gözellikde, Tehran, Merkez Neşriyyatı,
Artun, Ali, 2003, “Baudelaire’de Sanatın Ozerkleşmesi ve Modernizm (Modern Hayatın Ressamı’na Sunuş)”, Charles Baudelaire, Modern Hayatın Ressamı, Cev.: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 30.
Berman, Marshall, 1994, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Cev.: Umit Altuğ, Bulent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul,
Cenubi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, 1983, (4 ciltte), Bakü,
Doulatabadi, Farzaneh, 2000, Hamit Nutki’nin Hayatı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,.
Meemmedağa Sultanov. İngilabçı şair \ Eşgi, Mirzade, Müntehabat, 1947, (Çev. Mübariz Alizade), Bakü,
XX esr Cenubi Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdeyalar ,1990, (1900-1985), Bakü, “Elm” neşriyyatı,
Yusifli, Vagif, 2012, Poeziyanın Yolları ve İlleri (1961-2000-ci iller), Bakü, “Mütercim”, Güneyin Sesi Dergisi, Bakü, Nisan, 2011
Esmira Fuad, 2011, Esir Ellerin Taleyni Yazan Şair, “Azerbaycan” jurnalı, iyun, 6-cı sayı.
Yahya Aryanpur, Ez-Sabâ Tâ Nimâ, Tahran, C.2, s.434.

İnternet-siteler

- Esmira Fuad. “Hebib Sahir”, <http://www.dayaq.org/index.php>.
Husrevşahi, Muhammed Tahiri, “Fars Edebiyyatında Azerbaycan Üslubu”, <http://arannews.com/>
<http://meliheezizpur.blogfa.com>
Tağı Rıfat, 1918, ”Bir edebi isyan”, “Teceddüd” gazetesi, Tebriz, Sayı 70-74.
www.aranagentliyi.com
www.dayag.org. 04.05.11
www.tengid.net